HATÎB-İ BAĞDÂDÎ (Ahmed bin Ali el-Bağdâdî)

Şam'da ve Bağdad'da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Ahmed bin Ali bin Sabit bin Ahmed bin Mehdî el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. "Hatîb-i Bağdadî" lakabı ile meşhûr oldu. 392 (m. 1002) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmidördüncü gününe rastlayan Salı gününde Bağdad'da doğdu. Babası Ebü'l-Hasen Ali, ilim sahibi ve Bağdad'ın Derzîcân köyünün hatîbi olup, cum'a günleri câmide hutbe okur, namaz kıldırırdı. Oğlunu daha oniki yaşında iken, Kur'ân-ı kerîmi öğrenmesi, ezberlemesi için, büyük âlim Kettânî'ye teslim etti. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Yirmi yaşında iken Basra'ya gitti. Üç sene orada kaldıktan sonra Nişâbûr'a geçti. Sonra İsfehan'a geldi. Otuz yaşından sonra da Şam'a gitti. Altı sene burada kaldı. Çok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini, Mehâmilî'den ve Kâdı Ebû Tayyib'den aldı. Hadîs ilminde çok bilgi sahibi oldu. Bu ilmin bütün kollarında mütehassıs oldu. Çok kıymetli kitaplar yazdı. Ona "Şarkın Hâfızı" denilirdi. "İstiâb" kitabının sahibi Ebû Ömer Yûsuf bin Abdilberr için de "Garbın Hâfızı"

deniyordu. Her ikisi de aynı senede vefât etmişti. İbn-i Abdilberr, Endülüs'de Lizbon kadısı idi.

Kur'ân-ı kerîmin tamâmını bir gün ve gecede okurdu, Zühd ve vera' sahibiydi. Dünyâ malına düşkün değildi. Haramlardan ve şüphelilerden sakınması çoktu. Hattat olup, Kur'ân-ı kerîm harfleriyle çok güzel yazı yazardı. Bağdad'dan çıkıp Şam'a gidince, vâlinin müezzine ezan okurken: "Hayye ale's-salâh" yerine, "Hayye alâ hayr-il-amel" diyeceksin diye emir vermesini, Hatib-i Bağdadî beğenmemişti. Böyle denilmesini söylemesi için kendisini sıkıştırdılar, öldürmekle tehdit ettiler. Fakat muvaffak olamadılar. Ezanın aslı gibi okunmasında ısrar etti.

Bağdad'da, Besâsirî'nin isyan edip muvaffak olmasından sonra, kendisine bağlılığı ve hürmeti çok olan vezir İbn-i Mesleme vazîfeden alınınca, Şam'a gitti. Râfizî i'tikâdındaki Fatımî devleti Şam'ı eline geçirmişti. O, Şam'ın merkezindeki Dımeşk Câmii'nin doğu tarafındaki minarede ikâmet etmeye başladı. Hergün câmide insanlara hadîs-i şerîf öğretiyordu. Sesi gür ve yüksek olduğu için, câminin her tarafından işitilirdi. Birgün, insanlara Hazreti Abbâs'in faziletlerini anlatıyordu. Bunu gören Fatımî râfizîleri, ona hücum edip öldürmek istediler. Orada bulunan Şerîf Zeynebî'den yardım isteyip kurtuldu. Akbakî'nin. Evine yerleşti. Sonra Şam eyâletinin sahil şehri olan Sûr'a gitti. Bir müddet orada kaldı. Ebû Abdullah-i Sûrî'den çok ilim aldı. Kitaplarını orada yazmaya başladı. Sonra Bağdad'a döndü. Bağdadlılar onu iyi karşıladılar, ilminin çokluğu sebebiyle ona çok saygı gösterdiler. 463 (m. 1071) senesi Zilhicce ayının yedinci günü olan Pazartesi gününde vefât edinceye kadar, ilim yaymakla meşgûl oldu. Cenâzesini taşıyanlar arasında, hocası Ebû İshâk da vardı. Evliyânın büyüklerinden Bişr-i Hafî'nin yanına defn olundu.

Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olan Hatîb-i Bağdadî, çok âlimden ilim aldı. Bağdad'da Ebû Ömer bin Mehdî el-Fârisî, Ebü'l-Hasen bin Rizkûye, Ebû Sa'd el-Mâlinî, Ebü'l-Feth bin Ebi'l-Fevâris, Hilâl el-Haffâr, Ebû'l Hüseyn bin Bişrân ve daha başka âlimlerden; Basra'da "Râvi's-sünen" lakabı ile meşhûr olan Ebu Ömer ve daha birçok âlimden; Nişâbûr'da Ebû Bekr el-Hîrî, Ebû Hâzım el-Abdevî ve daha başkalarından İsfehan'da Hâfız Ebû Nu'aym'dan ve başkalarından; Dînever'de de Ahmed bin Hüseyin el-Kassâr ve daha başkalarından; Kûfe'de, Rey'de, Hemedân'da ve Hicaz'da (Mekke ve Medine'de) Şam, Kudüs, Sûr ve diğer şehirlerde bulunan çok sayıda âlimden ders okudu. Hadîs-i şerîf alıp ezberledi. 445 (m. 1053) senesinde, hacca giderken, Şam'a gelmişti. Burada birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Hacca gidip geldi. Dönüşünde Şam'a yerleşti. Orada kitaplarını yazmağa başladı. Eserleriyle oradakilere hadîs-i şerîf öğretti. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi, senetleri ve râvileriyle birlikte ezberlediği için "Hâfız" ünvanına sahipti. Hadîs ilminde "İmâm", en büyük âlim kabûl edilmişti. Ebû İshâk, onun hocası olmakla beraber, hadîs ilminde ondan çok istifâde ederdi.

Hadîs ilminde; başta hocalarından Ebû İshâk, Ebû Bekr el-Berkânî, Ebû Kâsım el-Ezherî olmak üzere, aynı asırda yaşayan Abdülazîz bin Ahmed el-Kettânî, İbn-i Mâkûlâ, Abdullah bin Ahmed es-Semerkandî, Muhammed bin Mezrûk ez-Za'ferâni, Ebû Bekr bin Hâdıbe, Mübârek İbnü't-Tayyûr, Ali bin Ahmed bin Kays-il-Gassânî, Muhammed bin Ali bin Ebil-alâ el-Masîsî, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Muhammed el-Masîsî, Abdülkerîm bin Hamza, Tâhir bin Sehl ve sayılamıyacak kadar pekçok âlim, ondan istifâde edip hadîs-i şerîf öğrendiler ve rivâyette bulundular.

Fıkıh ilminde, Şafiî, âlimlerinin en büyüklerindendir. O, bu ilmi Ebü'l-Hasen bin Mehâmili'den ve Kâdı Ebû Tayyib'den ve Ebû Nasr bin Sabbâg'dan öğrendi. Hılâf ilminde ve diğer mes'elelerde geniş bilgiye sahip oldu. Kelâm ilminde, Ehl-i sünnet vel-cemâatin iki büyük imâmından birisi olan Ebü'l-Hasen-i Eş'arî'nin mezhebi üzereydi. Ya'nî i'tikâdda Eş'arî idi.

Kendisi şöyle anlatıyor "Mısır'da bulunan İbn-i Nahhâs'a ilim öğrenmek için gitmek istediğimde, hocam Ebû Bekr-i Berkânî ile istişâre ettim. Ona: "Mısır'a İbn-i Nehhâs'a mı gideyim, yoksa Nişâbûr'da Esam-i Nişâbûrî'den ilim öğrenen âlimlerin yanına mı gideyim?" diye sordum. Bana dedi ki: "Eğer sen Mısır'a gitmek istersen, ancak bir kişiye gitmiş olursun. Onu bulamazsan yolculuğun boşa gider. Eğer Nişâbûr'a gidersen, orada bulunan âlimler çoktur. Birini kaybedersen, kalan diğerlerine kavuşmuş olursun" Bunun üzerine ben de, Nişâbûr'a gitmek için yola çıktım. Ben, hocam el-Berkânî ile hadîs-i şerîfleri müzâkere ederdim. O, benden işittiği hadîs-i şerîfleri yazarak, onların hepsini hemen ezberliyordu. Ben, ondan diğer ilimleri öğrenirken o da benden hadîs-i şerîf öğreniyordu."

İbn-i Mâkûlâ diyor ki, "Ebû Bekr Hatîb-i Bağdadî, Resûlullahın (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerini iyi tanımak, ezberlemek,

sağlam bir şekilde yazıp zabtetmek, hadîs-i şerîflerin illetleri ve senetleri hakkında çeşitli ilme sahip olmak, onların sahih, garîb, ferd, münker, metrûk hadîsler olduğunu bilmek bakımından kendisiyle görüşüp ilim aldığımız meşhûr âlimlerin en sonuncusu oldu. Bağdadlı âlimler arasında, Hâfız Dâre Kutnî'den sonra onun gibisi yoktur. Surî'ye, Hatîb-i Bağdâdî'den ve Ebû Nasr-ı Seczî'den sordum. O, Hatîb-i Bağdâdî'nin daha üstün olduğunu bildirdi."

Hocası Ebû İshâk-ı Şîrâzî diyor ki, "Hatîb-i Bağdadî, hadîs-i şerîfleri iyi tanımak ve onları ezberlemek bakımından Dâre Kutni'ye ve onun derecesindeki âlimlere benziyordu."

İbn-i Sem'ânî de diyor ki, "O, heybetli ve vakûr bir zât, güvenilir bir râvî, araştırıcı, ilimde huccet ve sened olan bir âlim olup, güzel hat ile çok kitap yazardı. Çok fasih (açık) konuşurdu. Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberleyenlerdendir. O, her gün ve gecede, Kur'ân-ı kerîmi bir defa hatmederdi. Kırâati çok güzel olup, açık bir sesle okurdu. O, "Târih-i Bağdâd" adındaki ondört cildlik kitabın sahibidir. Âlimler Onun bu eserinin bir benzerinin yazılmadığını bildirirler.

İbn-i Ehdel diyor ki, "Onun eserleri yüze yakındır. Lügat ilminde emsali bulunmayan bir eser yazdı. Sonra hadîs ve târih ilimlerinde meşhûr oldu. Hocası Şeyh Ebû İshâk, hadîste ona müracaat eder ve onun sözüne uyardı. Vefât ettiği gün, cenâzesini taşıyanlar arasında Ebû İshâk da bulunuyordu."

Muhıbbüddîn bin Neccâr'ın "Târih-i Bağdâd" isimli eserinde kaydedildiğine göre: Ebü'l-Berekât İsmâil bin Ebî Sa'd es-Sûfî anlatıyor "Ebû Bekr bin Ezher es-Sûfî, kendisi için Bişr-i Hafî'nin kabri yanında bir mezar kazdırıp hazırlamıştı. Hatîb-i Bağdadî, haftada bir kerre buraya gidip uyuyor ve ayrıca burada Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okuyordu, ölünce, kendisinin, Bişr-i Hafî'nin yanına defnedilmesini vasıyyet etti. Vefât ettiği zaman, hadîs âlimleri İbn-i Ezher'e gelip, kendisi için hazırladığı kabre onun defnedilmesini ve kendisinin yerine, onu tercih etmesini istediler. Buna taraftar olmadı ve "Senelerden beri kendim için hazırladığım bu yeri, ne olur benden istemeyin" dedi. Onlar da, şeyhin babası Ebû Sa'd'ın yanına geldiler ve durumu ona anlattılar. O da, derhal Şeyh Ebû Bekr bin Ezher'in yanına gidip ona: "Sana, onlara kabrini ver demiyorum. Fakat diyorum ki, şayet Bişr-i Hafî hayatta iken, sen de onun yanında bulunduğun sırada Hatîb-i Bağdadî gelseydi, senden aşağıya oturur muydu? Veya senin, ondan daha yüksek bir yerde oturman güzel olur muydu?" dedi. İbn-i Ezher de: "Hayır! Bilakis ben hemen ayağa kalkar, yerime onu oturturdum" diye cevap verdi. O da: "Madem ki, böyledir, şimdi de onu yapmalısın!" dedi. Kalbinde Hatîb-i Bağdâdî'ye karşı muhabbet birden arttı ve onun, kendisi için hazırladığı kabrine defnedilmesine izin verdi. Onlar da, Bağdâd'ın kuzey-batısında bulunan Bâb-ı Harb kabristanlığında Bişr-i Hafî'nin (Bişr bin Hâris'in) yanına defnettiler. Hatîb-i Bağdadî, kitaplarının hepsini müslümanlara vakfetti. Çok serveti, malı vardı. Tamâmını sadaka olarak dağıttı. Ölüm hastalığında, 200 dinarının hadîs âlimlerine, ilim talebelerine ve fakirlere verilmesini vasıyyet etti. Kendisinin hiç varisi olmadığı için malının hepsi Beyt-ül-mâl'a (Hazineye); kalmıştı. Bu vasıyyetini yerine getirmek için, zamanın halîfesi Kâim bi-emrillâh'dan izin istediler. O da izin verdi. Çünkü, hazineye intikâl eden böyle malların tasarrufu halîfeye âitti.

İbn-i Asâkir anlatıyor "Ben, Hüseyn bin Muhammed'den işittim. Ona da, Ebü'l-Fadl bin Hayran ve başkaları bildirdi: Şöyle ki; Hatîb-i Bağdadî, hacca gidince Zemzem suyundan üç kerre içip, Allahü teâlâya, üç arzusuna kavuşturması için duâ etti: Bunlardan birincisi, Zemzemin bulunduğu yerde Târih-i Bağdâd'ını okutup öğretmesini istedi. İkincisi, Câmi-i Mensûr'da hadîs-i şerîfleri yazdırmak sûretiyle okutmayı arzu etti. Üçüncüsü, vefât ettiğinde Bişr-i Hafî'nin yanına defnedilmesini arzu edip, vasıyyet etmişti. Allahü teâlâ onu, bu üç arzusuna da kavuşturdu. Gays-ül-Ermanâzî diyor ki, "Bize Ebü'l-Ferec İsferâinî bildirdi ve dedi ki: "Hatîb-i Bağdadî, hacda bizimle beraberdi. Hergün gizlice Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Sonra insanlar, onun huzûruna toplanıyorlar ve (Bize hadîs-i şerîf naklet) diyorlardı. Bu sırada o, bir hayvanın üzerinde bulunuyor ve onlara hadîs-i şerîf öğretiyordu". Abdülmuhsin de diyor ki, "Dimeşk'ten Bağdad'a kadar herkes, Hatîb-i Bağdâdî'yi hadîs ilminde âdil, güvenilir bir âlim kabûl ettiler. Ondan hadîs-i şerîf almak için herkes gelir, yazar ve bunları öğrenirlerdi.

Hatîb-i Bağdadî, hocası Ebû İshâk-ı Şirâzînin dersinde hazır bulunmuştu. Ebû İshâk, Bahr bin Kesir es-Sakkâ'nın rivâyetlerinden bir hadîs-i şerîfi rivâyet ediyordu. Hatîb'e dönerek: "Onun hakkında ne diyorsun?" diye sordu. O da: "İzin verirseniz, onun hâlini anlatayım" dedi. Hocası, ders kürsüsünden ayrılıp, onun yanına gelip oturdu ve Hatîb-i Bağdâdî'nin sözünü dinlemeye hazırlandı. Hatîb, onun hâllerini açıklamaya başladı ve mevzû (konu) bitinceye kadar

sözü çok uzadı. Hocası hep bu hâlde kaldı ve sonra: “Bu, bizim zamanımızdaki büyük hadîs âlimi Dâre Kutni gibidir” buyurdu.

Mü’temen bin Ahmed es-Sâcî diyor ki: “Bağdad’da Dâre Kutnî’den sonra Hatîb-i Bağdâdî’den daha çok hadîs-i şerîf ezberleyen kimse olmadı.”

Ebü’l-Ferec el-İsferâînî diyor ki, “Hâfız İbn-i Asakir “Tebyîn” adındaki eserinde anlatıyor: “Ebü’l-Kâsım Mekkî bin Abdüsselâm el-Makdisî dedi ki: “Bir gece Bağdâd’da Şeyh Ebü’l-Hasen ez-Za’ferânî’nin evinde uyuyordum- Seher vaktinde rü’yâmda gördüm ki, sanki biz, Hatîb-i Bağdâdî’nin evindeyiz. Onun “Târih-i Bağdâd” kitabını okumak için âdet üzere toplanmışız. Hatîb, oturmuş, sağında Nasr-ul-makdisî ve onun sağında da, kendisini tanımadığım nûrânî yüzlü bir zât bulunuyordu. Ben de: “Bizimle beraber huzûra gelmek âdeti olmayan bu zât kimdir?” diye sordum. Bana denildi ki: “Bu, Resûlullahtır. Târih-i Bağdâd’ı dinlemek için geldi” Kendi kendime: “Bu, şeyh Ebû Bekr Hatîb-i Bağdâdî’nin büyüklüğüdür. Çünkü Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), onun meclisinde hazır oldu.” Bunu görünce yine dedim ki, “Târih-i Bağdâd kitabına kusur isnâd eden ve onda çeşitli kavimlere haksız ithamlar vardır diyen kimselere cevaptır.” Bu husûstaki düşüncelerim, beni Resûlullahın yanında iken kalkıp O’na suâl sormaktan alıkoydu. Halbuki ben, Târih-i Bağdâd hakkında kendi kendime söylediğim birçok şeylerden suâl sormayı düşünüyordum. Bu hâlde iken uyandım ve Resûlullah efendimiz ile konuşamadım.”

Birgün Hatîb-i Bağdadî, vezîr Ebü’l-Kâsım bin Mesleme’nin evinde bulunuyordu. Hayber yahudileri, kendilerinin yanında Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize âit bir mektûbun bulunduğunu iddia ettiler. Bu mektûpta, Hayber yahudilerinden cizye alınmasının kaldırıldığı yazılıydı. Bunun hakkında Eshâb-ı Kirâmdan şâhidler de gösteriliyordu. Hattâ onun Hazreti Ali tarafından yazıldığını söylediler. Bu mektûp, Hatîb-i Bağdâdî’ye arz edildiğinde, onu mütâlâa etti ve dedi ki: “Bu, baştan başa yalandır. Vezîr İbn-i Mesleme: “Yalan olduğuna delîlin nedir?” deyince şöyle cevap verdi: “Çünkü mektûpta, Hazreti Mu’âviye’nin şâhidliği de vardır. Halbuki o, Mekke’nin fethinde müslüman oldu. Hayber ise, hicretin yedinci senesinde fethedilmişti. Daha o zaman, Hazreti Mu’âviye müslüman olmamış ve olayın geçtiği yerde hazırda değildi. Hazreti Sa’d bin Muâz’ın şâhidliği de doğru değildir. Çünkü o da, Benî Kurayza içinde bulunurken, bir okun kendisine isâbet etmesiyle Hendek harbinde şehîd olmuştu. Bu harb de, hicretin beşinci senesinde vukû’ bulmuştu.” Orada bulunanlar onun bu ikna edici cevâbına hayran kaldılar.

Sâlih kimselerden bir çokları, onu rü’yâsında gördüler ve hâlinden sordular. O da dedi ki: Ben, rahat ve zevk-ü safa içinde Cennet-i Huld’de bulunuyorum.” Onun için çok rü’yâlar görenler oldu. Bu rü’yâlar, onun kıymetini göstermektedir.

Onun ba’zı kitaplarında bildirdiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı şunlardır:

> “Ümmetimden, günahları çok olanlara şefaat edeceğim.”
>
> “Ümmetimden, Ehl-i beytimi çok sevenlere şefâat edeceğim.”

“Fitneler, bid’atlar yayıldığı ve Eshâbım kötülendiği zaman, hakîkati bilen, bildiğini bildirsin! Bildiğini bildirmeyenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la’net eylesin! Allahü teâlâ bunların ibâdetlerini ve hiçbir iyiliklerini kabûl etmez.”

> “Zamanlar, asırlar ehâlisinin en hayırlısı, en iyisi, benim asrımın insanlarıdır (ya’nî Sahâbe-i Kirâmın hepsidir). Ondan sonra ikinci asrın, ondan sonra da üçüncü asrın mü’minleridir.”
>
> “İnsanlarla yaptığı işlerde onlara zulmetmeyen, onlarla konuştuğunda yalan söylemeyen, bir şeyi va’d ettiği zaman sözünden dönmeyen kimse; şahsiyetli, adâletli, kendisiyle arkadaşlık yapılması gereken ve arkasından konuşulması haram olan kimsedir.”

Hatîb-i Bağdadî, Târîh-i Bağdâd kitabında bildiriyor ki: (Nükabâ) üçyüz kişidir. (Nücebâ) yetmiş kişidir. (Büdelâ) ya’nî (Ebdal) kırk kişidir. (Ahyâr) yedi kişidir. (Amed) dörttür. (Gavs) birdir, insanlara birşey lâzım olsa, önce Nükabâ duâ eder. Kabûl olmazsa, Nücebâ duâ eder. Yine kabûl olmazsa, Ebdâl, daha sonra Ahyâr, sonra Amed duâ ederler. Kabûl olmazsa, Gavs duâ eder. Bunun duâsı elbette kabûl olur.” Nitekim hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Yeryüzünde, her zaman, kırk kişi bulunur. Herbiri, İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir. Bunların bereketi ile yağmur yağar. Biri ölünce, Allahü teâlâ, onun yerine başkasını getirir.”

> “Bu ümmette, her zaman otuz kimse bulunur. Herbiri, İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir.”

“Ümmetim içinde, her yüz senede iyiler bulunur. Bunlar beşyüz kişidir. Kırkı ebdaldir. Bunlar, her memlekette bulunurlar.”

> “Ümmetim arasında her zaman kırk kişi bulunur. Bunların kalbleri, İbrâhim aleyhisselâmın kalbi gibidir. Allahü teâlâ, onların sebebi ile, kullarından belaları giderir. Bunlara ebdâl denir. Bunlar, bu dereceye namaz ile, oruç ile ve zekât ile yetişmediler.” İbn-i Mes’ûd sordu ki, “Yâ Resûlallah, ne ile bu dereceye vardılar?” “Cömertlikle ve müslümanlara nasihat etmekle yetiştiler” buyurdu.

> “Ümmetim içinde ebdâl olanlar, hiçbir şeye la’net etmezler.”

Hatîb-i Bağdâdî’nin “Takyîd-ül-ilm” isimli kitabında kaydettiği hadîs-i şerîflerden ba’zıları şunlardır:

Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyete göre, Peygamberimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur.

“Benden Kur’ân-ı kerîm âyetlerinden başka birşey yazmayınız. Benden, kim, Kur’ân’dan gayri bir şey yazmışsa, onu imha etsin.”

“Bu hadîs-i şerîf, başlangıçta, hadîs-i şerîflerin Kur’ân-ı kerîme karışması ihtimâline karşı yazılmamasını emretmektedir. Sonradan, ba’zı Sahâbîlerin hadîs-i şerîfleri yazmalarına müsâade edilmiştir. Nitekim buna dâir hadîsler de kitapta gösterilmiştir.

> “Benden hadîs rivâyet ediniz. Bana yalan isnâd etmeyiniz. Kim, bile bile bana yalan isnâd ederse, Cehennemde oturacağı yere hazırlansın.”

> “İlmi yazmakla takyid ediniz (kaydediniz)**”** buyurdu.

> Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 282. âyet-i kerîmesinde, kullarını, borç husûsunda şöyle terbiye etmektedir. Meâlen “Küçük (az) olsun, büyük (çok) olsun, hakkı vâdesiyle beraber yazmaktan usanmayın. Bu hareket, Allah katında adâlete daha uygun, şahitlik için daha sağlam ve şüpheye düşmemeye daha da yakındır...”

Allahü teâlâ, borcu korumak için, ihtiyât (tedbir) olmak üzere ve ona şüphenin girmemesi için yazılmasını emredince, korunması borçtan daha zor olan ilmin şek ve şüphe girme korkusuyle yazılmasının mübalağalı olması daha lâyıktır, insanların birbirleri arasında alıp verdikleri şeyleri yazmalarını, aralarındaki haklardan kılmıştır. Bu, inkâr esnasında yardımcı, unutma hâlinde hâtırlatıcı sebeblerdendir. Müşrikler, Allahü teâlânın meleklerden kızlar edindiğini iddia edince, Saffât sûresinin 157. âyet-i kerîmesinde Peygamberine, onlara karşı meâlen şöyle söylemesini emir buyurdu:

> “Doğru söyliyenler iseniz kitabınızı getirin” Allahü teâlâ, En’âm sûresinin 91. âyet-i kerîmesinde meâ’len “Yahudiler, Allahın kadrini gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü, “Allah, hiçbir insana birşey indirmedi” dediler (Vahy ve kitapları inkâr ettiler.) Onlara de ki: “Mûsâ’nın insanlara bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar hâline koyup hesabınıza geleni açıkladığınız, fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size, (Peygamber diliyle Kur’ân’da) öğretilmiştir. Ey Resûlüm, sen Allah (o kitabı indirdi) de! Sonra **onları** bırak, bâtıl dedikodularında oynaya **dursunlar”** buyurdu.

> Ahkâf sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde ise meâlen şöyle buyurmuştur: **“**(Ey Resûlüm, o kâfirlere) de ki: “Allahtan başka ibâdet ettiklerinizi bana bildirin; yerde olan şeylerden hangisini yarattıklarını bana gösterin. Yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var? (Gökleri Allah ile beraber mi yarattılar?) Haydin bana bu Kur’ân’dan önce bir kitab, yahud ilimden bir eser getirin, eğer (söylediklerinizde) doğru iseniz.”

Bir ilim ve emlâkten bir hak iddia eden kimsenin, ikrâr dışında bir delîl getirmesi lâzımdır. Bu delîl de; ya âdil bir şahidin şehâdeti veya bozulmamış bir yazı olabilir. Yoksa, onun iddiasını tasdike, imkân yoktur. Yazı, ihtilâf vukû'unda bir, şahit sayılır.

> Amr bin Şuayb'ın, babası yoluyla dedesinden rivâyetine göre, o şöyle demiştir: Dedim ki; "Yâ Resûlallah, senden işittiklerimi yazayım mı?" "Evet" buyurdu. "Ben de, rızâ hâlinde iken de, gadab hâlinde iken de yazayım mı?" dedim: "Evet, çünkü ben, haktan başka birşey söylemem" buyurdu.
>
> Başka bir rivâyette şöyle buyurulmuştur Dedim ki: "Yâ Resûlallah! Senden işittiklerimi yazayım mı?" "Evet, çünkü benim, bu husûsta haktan başka birşey söylemem lâyık olmaz" buyurdu. Yine Amr bin Şuayb'ın dedesi Peygamber efendimize, "Senden her işittiğimi yazayım mı?" demiş, O da, "Evet" cevâbını vermiştir. "Hem gadab, hem de rızâ hâlinde yazayım mı?" dedim. "Evet, çünkü ben, gadab hâlinde de, rızâ hâlinde de haktan başka birşey söylemem" buyurdu.
>
> Hatîb-i Bağdâdî'nin Takyid-ül-ilm adlı eserinde neklettiğine göre: İbn-i Abbâs demiştir ki: ilim çoktur. Onu kalblerimiz ezberleyemiyecektir. Fakat onun en güzelini isteyiniz. Allahü teâlânın şu âyet-i kerîmesini duymadın mı? Zümer sûresinin 18. âyetinde meâlen buyuruyor ki: "O kullarım ki, (Kur'ânı) dinlerler, sonra da onun en güzelini (en açığını ve kuvvetlisini) tatbik ederler. İşte bunlar, Allahın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir ve bunlar gerçek akıl sahipleridir."

Ahmed İbn-ül-Kâsım el-Kâtib dedi ki: Ebû Amr bin Ebî Muâz'ı şöyle söylerken işittim: Me'mûn oğullarından birine şu vasıyyeti yapıyordu: "Duyduğunun en güzelini yaz. Yazdığının en güzelini ezberle ve ezberlediğinin en güzelini rivâyet et"

Hatîb-i Bağdadî, el-Fakîh vel-mütefekkih isimli kitabının mukaddimesinde diyor ki:

> Resûlullah (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: "Allahü teâlâ bir kavme hayır (iyilik) murâd ederse, fakîhlerini çoğaltır, câhillerini azaltır. Öyle ki, âlim konuştuğu zaman, yardımcılar bulur. Câhil konuştuğu zaman kahr-u perişan olur. Allahü teâlâ bir kavmede şer (kötülük) murâd buyurursa, câhillerini çoğaltır, fakîhlerini azaltır. Öyle ki, câhil konuştuğu zaman, yardımcılar bulur; fakîh konuştuğu zaman makhûr olur (yalnız kalır)."
>
> Hazreti Enes'ten rivâyete göre Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Üç kişiye merhamet ediniz, acıyınız: Fakirleşmiş bir kavmin zengini, zelîl olmuş bir kavmin azîzi (büyüğü, reîsi) ve câhillerin oynaştıkları, maskaralığa aldıkları fakîh."

İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurmuştur ki:

"Rûhunuz kabz olunmadan önce ilme sarılınız, ilmin kabz olunması, ilim sahiplerinin gitmesi, ölmesidir. İlim öğreniniz; çünkü insan; herhangi birinin ne zaman ona (ilme) ve kendi yanındakine (öğrendiği bilgilere) muhtaç olacağını bilmez. Siz, bir takım kavimler (topluluklar) bulacaksınız ki, onlar sizi Allahın kitabına da'vet edecekler, fakat kendileri ona sırt çevirmiş olacaklar, siz ilmi öğreniniz. Bid'atten sakınınız, derinlere dalmaktan kaçınınız ve eski temel bilgilere yapışınız."

Hatîb-i Bağdadî, dinde tefekkuhun (fıkhî bilgilere sahib olmanın) bütün müslümanlara lazım olduğuna dâir bolümde, Hazreti Ali'den şu hadîs-i şerîfi nakletmiştir:

> Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İlim tahsili her mü'mine farzdır." Bu, orucu, namazı, haramı, hududu (hadleri, cezaları) ve hükümleri bilmektir. Diğer bir rivâyette:"İlim tahsili, her müslümana farzdır." Enes (radıyallahü anh) rivâyetiyle gelen bir hadîs-i şerîfte ise şöyle buyuruldu: "Dinde tefekkuh (fıkıh ilmi), her müslüman üzerine bir haktır." Yine Hazreti Enes'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (aleyhisselâm) şöyle

buyurmuştur: “Fıkıh talebi (tahsili) her müslümana farzdır.”

Bazı ehl-i ilim (ulemâdan ba’zıları) demiştir ki, Resûlullah (aleyhisselâm) bu hadîs-i şerîfiyle tevhîd ilmini, kendisiyle amel edilince mü’min olunacak ilmi (akâid bilgilerini) kasdetmiştir. Bunu bilmek, her müslümana farzdır ve hiçbir kimsenin bilmemesi caiz değildir. Zîrâ bunun vücûbu (farz olması) belli bir gruba değil, umûmadır (herkesedir).” Denilmiştir ki: Bunun ma’nâsı, kâfi miktarda insan, bu ilmi öğrenmediği zaman, her müslümana ilim tahsili farzdır demektir. Bu söz, Süfyân bin Uyeyne’den rivâyet edilmektedir. Mücâhid bin Mûsâ’nın naklettiğine göre. “Her müslümana, ilim tahsili farzdır.” hadîs-i şerîfi İbn-i Uyeyne’nin huzûrunda zikredildi. Bunun üzerine İbn-i Uyeyne dedi ki: ilmi ba’zı müslümanlar tahsil ettikleri zaman kâfi gelip, her müslüman üzerine farz olmaz. Cenâze namazında olduğu gibi ki, ba’zı müslümanlar cenâze namazını kıldığı zaman, diğer müslümanlardan sakıt olur. Ben derim ki, İbn-i Uyeyne’nin burada kasdettiği dînin furû’una dâir fıkhî ahkâm bilgisidir. Allahü teâlâyı, tevhîdini, sıfatlarını, resûllerinin doğruluğunu bilmek gibi usûl-i dîn, her müslüman tarafından bilinmesi gereken ve ba’zı müslümanlar öğrenince diğerlerinden sakıt olması caiz olmayan bilgilerdir. Yine denilmiştir ki: “İlim tahsil etmek, her müslümana farzdır” hadîs-i şerîfinin ma’nâsı şudur Her kişinin, ilmihâlden bilmesi gerekenleri öğrenmesi lâzımdır. Hasen İbn-ür-Rebî’ demiştir ki: İbn-ül-Mübârek’e sordum: “İlim tahsili, her müslümana farzdır” hadîs-i şerîfinin tefsîri (açıklaması) nedir? Dedi ki: O, sizin taleb (tahsil) ettikleriniz değildir. Farz olan taleb-ül-ilim, kişinin dînî işlerinden birini sorup öğreninceye kadar, ona dâir bilgi almasıdır. Ali İbn-ül-Hasen bin Şakîk demiştir ki: Abdullah bin Mübârek’e, öğrenilmesi insanlar üzerine farz olan ilmin hangisi olduğunu sordum da şu cevâbı verdi: “Bu, insanlara öğrenilmesi farz olan ilimdir” deyip, şöyle açıkladı: “Bir kimsenin malının olmasıyla, onun zekâtı öğrenmesi farz olmaz. Eğer 200 dirhemi (672 gr. Gümüşü) bulunursa, (şimdi gümüş, para olarak kullanılmadığı ve i’tibârını kaybettiği için 20 miskâl (96 gr.) altına mâlik olan) zekatın ne kadar, ne zaman, nereye verileceğini ve diğer şeyleri öğrenmesi üzerine lâzım olur.

Hazreti Ali’nin bir tacire, ticâretten önce fıkıh öğrenmesini emrettiği rivâyet edilmiştir. Bir kişi gelip, “Yâ Emîr-el-mü’minîn, ben ticâret yapmak istiyorum” deyince, Hazreti Ali, “Fıkh ticâretten öncedir, çünkü fıkhı öğrenmeden önce ticâret yapan faizden kurtulamaz” buyurmuştur. Ahmed bin Hanbel’in oğlu Abdullah demiştir ki:, Babama, üzerine ilim tahsili farz olan kişiyi sordum. Dedi ki: “Namaz kıldıran, oruç, zekât gibi dînî hükümleri emreden, İslâmın ahkâmını zikreden bir İmâma farz olur.”

Ben derim ki: Kendi nefsi için muktedir olmasına göre, Allahü teâlânın farz kıldıklarından, bilinmesi lâzım olanları tahsil etmek herkese lâzımdır. Hür ve köle, erkek ve kadın, akıllı, baliğ her müslümana taharet, namaz ve oruç bilgilerini öğrenmek farzdır.

Bunun gibi, her müslüman üzerine, kendisine helâl ve haram olan yiyecek, içecek, giyecek, ırzlar, kanlar ve malları öğrenmesi vâcib olur. Bunların hepsinin herkes tarafından bilinmesi lâzımdır. Müslüman olarak bülûğa erinceye kadar veya büluğdan sonra müslüman olacakları zaman, bunları öğrenmeleri farzdır.

Hatîb-i Bağdadî, el-Fakîh vel-mütefekkih isimli eserinin, “Erkeklerin çocuklarına ve hanımlarına, efendilerin de kölelerine ve câriyelerine öğretmeleri” başlıklı bölümünde şunları kaydetmektedir:

> Enes bin Mâlik’ten (radıyallahü anh) rivâyete göre, Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: “Her birerleriniz râî (ya’nî elinin altında ne varsa, onu lâyıkıyle muhafaza ve sıyânetle mükellef)**dir.** Her birerleriniz elinin altındakinden mesuldür. Devlet adamları insanlar üzerinde birer çobandır ve güttüğü sürüden mes’ûldür. İnsan ehl (u ıyali)nin râîsidir(çobanıdır). Zevcesi ve kölelerinden mes’ûldür.”(Bu hadîs-i şerîfin ba’zı rivâyetlerinde şu cümleler de kaydedilmiştir. “Kadın kocasının evinin raîsidir (ya’nî muhafızıdır).Hizmetkâr,

efendisine âit malın râîsidir ve elinin altındakinden mes'ûldür. (Elhâsıl) her birerleriniz raidir (çobansınız ve her birerleriniz emri altında olanlardan mes'ûldür)."

Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Yedi yaşındaki çocuğa namazı emrediniz ve on yaşında namaz kılmazsa döverek, kıldırınız."

Abdullah bin Ömer (r.anhümâ), bir kimseye şöyle demiştir: "Çocuğunu terbiye et Çünkü sen, çocuğuna öğrettiğinden mes'ûlsün, o da sana yapacağı iyilik ve itaatten mes'ûldür."

Hazreti Ali "... Nefsinizi ve nasihatle ehl ve evlâdınızı ateşten koruyun" meâlindeki, Tahrim sûresinin 6. âyet-i kerîmesi "Onlara öğretiniz, onları te'dib (terbiye) ediniz."ma'nâsındadır... diye buyurdular.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: "Allahü teâlâ, dinde fakîh olan (dîni bilgileri öğrenen) Ensâr kadınlarına rahmetiyle muâmele buyursun."

Dini bilgileri öğrenenlerin mertebelerine dâir, Peygamber efendimizin zikrettikleri bir benzetmeyi ele alan Hatîb-i Bağdadî şöyle demektedir: Ebû Mûsâ el-Eş' arî'den (radıyallahü anh) rivâyete göre, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

"Allahın benimle (benim vâsıtamla) gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer. (Bu yağmur, kâh öyle) bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabûl eder de, çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (üstünde) tutar da, Allahü teâlâ, halkı onunla faydalandırır. Ondan (hem kendileri) içerler, (hem hayvanlarını) sularlar, ekin ekerler. (Bu yağmur) diğer (bir nevi') toprağa daha isâbet eder ki, düz ve kaypaktır. Ne suyu (üstünde) tutar, ne çayır bitirir. Allahın dinini, anlayıpda, Allahın benimle(benim vâsıtamla) gönderdiği (hidâyet ve ilimden) faydalanan ve bunu bilip (başkasına) bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibrinden) başını (bile) kaldırmayan ve Allahın benimle (benim vâsıtamla) gönderdiği hidâyetini kabûl etmeyen kimse böyledir."

El-Hasen ve el-Kâsım demişlerdir ki: Resûlullah (aleyhisselâm) fakîhleri ve mütefekkıhleri (fıkıh öğrenen talebeyi), hiçbirini dışarıda bırakmaksızın bu hadîste toplamıştır. "Güzel toprak", rivâyet edileni zapteden, kaydeden, ma'nâları anlıyan, hakkında ihtilâf olan husûslarda kitap ve sünnete müracaat eden fakîh misâlidir, insanların istifâde edecekleri suyu tutan "Kurak toprak", sâdece işittiğini ezberliyen, kaydeden ve tutan, değiştirmeksizin, hıfz olunmuş (ezberlenmiş, korunmuş) hâlde başkasına rivâyet eden insanlar misâlidir. Bunlar da, o bilgilerde tasarruf yapacak, fıkıh (dînî bilgi) ve Kitap ile Sünnet'e başvuracak anlayış yoktur, fakat Allahü teâlâ onu tebliğ husûsunda faydalı kılmıştır. O, kendisinden daha iyi anlayıp ezberliyen bir kişiye tebliğ edebilir. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: "Kendisine tebliğ yapılan nice kimseler vardır ki, onu bizzat işitenler daha iyi ezberlerler. Fıkıh bilgilerini taşıyan nice kimse vardır ki, fakîh değildir."

İşittiğini ezberlemiyen ve kayd etmiyen; "Güzel toprak" gibi de değil, yukarıda zikredilen, "Kurak toprak" gibi de değildir. Bilâkis o mahrûmdur. Onun misâli; çayır bitirmeyen ve suyu üstünde tutmayan kaypak toprak misâlidir. Allahü teâlâ Zümer sûresinin 9. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki;

"(Yâ Muhammed) de ki: Âlimlerle câhiller müsâvî (eşit, beraber) olur mu?"

Ra'd sûresinin 19. âyet-i kerîmesinde de meâlen buyurdu ki: "Rabbin teâlâdan sana nâzil olan şeyin hak olduğunu bilip itaat eden kimse, kalbi a'mâ (kör) olup inkâr üzere olan kimse gibi midir?"

Cenâb-ı Hak, ilimden yüz çevirmek ve onu hafife almak ve yalanlamak maksadıyle ilmi terk edeni, kelbe (köpeğe) benzetmiştir. Nitekim A'râf sûresinin 175 ve 176. âyet-i kerîmelerinde meâlen şöyle buyurmuştur:

> “(Yâ Muhammed!) Âyetlerimizin ilmini verdiğimiz kimsenin (Belâm bin Baûrâ’nın) haberini onlara (İsrâil oğullarına) oku ki, o kimse bu âyetlerimizi inkâr etmekle îmândan çıkmıştı. Böylece şeytan onu kendisine uydurmuş, o da azgınlardan olmuştu.
>
> Eğer dileseydik, o kimseyi ona verdiğimiz ilim sebebiyle iyiler derecesine yükseltirdik. Fakat o aşağılığa meyl etti. Rüşvet alarak hevasına uydu. İşte bunun hâli, o köpeğin hâline benzer ki, üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. Bizim âyetlerimizi yalanlayanların hâli işte böyledir. (Ey Resûlüm) sen bu kıssayı (Mekkeli) kafirlere anlat, umulur ki ibret alırlar.”

Hazreti Ali (radıyallahü anh). Kümeyl bin Ziyâd en-Nehâi’ye şöyle buyurdu: “Ey Kümeyl bin Ziyâd, sana söyliyeceklerimi ezberle! Kalbler kaplardır. Onların en hayırlısı en çok alanı, en geniş olanıdır, insanlar üç gruptur. Rabbanî âlim (yüksek ilimlerde üstün derece sahipleri), necât yolunda olan müteallim (talebe) ve her çağırana tâbi olan, her rüzgâra kapılıp sürüklenen, ilim nûruyla aydınlanmamış ve sağlam bir kulpa yapışmamış, işe yaramayan insandır, ilim maldan hayırlıdır. İlim seni korur, malı ise sen korursun. İlim, amel ettikçe artar, nafaka malı azaltır (mal harcandıkça azalır). İlim hâkimdir; mal mahkûmdur. Malın peyda ettiği sevgi, mal yok olunca ortadan kalkar, âlimin muhabbeti ifâsı gerekli bir borçtur ki, hayâtında iken ona itaati, vefâtından sonra da hayırla yâd edilmesini gerektirir.

> Hatîb-i Bağdadî “Fıkhın beyânı” babında şunları bildirmektedir İbn-i Kuteybe ed-Dîneverî demiştir ki: Fıkıh, lügatte anlamak demektir. Filân kimse benim sözümü anlamıyor denilirken, bu kelime kullanılmaktadır. Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin 44. âyet-i kerîmesinde bu lafzı bu ma’nâda zikretmektedir: “(Mahlûklarından) hiçbir şey yoktur ki, Allahü teâlâyı hamd ile tesbih etmesin. Fakat siz, onların tesbihlerini anlamazsınız. Allahü teâlâ halimdir, gafûrdur.”

İlme, fıkıh denilir. Çünkü o, fehmden meydana gelir ve âlime de fakih denilir.

> Ebü’l-Abbâs Sa’leb’e Bekâra sûresinin 269. “Allahü teâlâ dilediğine ilm-i nâfi’ (faydalı ilim) ihsân eder. Kime hikmet verilirse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir.”meâlindeki âyet-i kerîmesinden soruldu. Cevâbında dedi ki: Buradaki hikmet, anlayış demektir.

Ebû Bekr Muhammed İbn-ül-Kâsım el-Enbâri demiştir ki; fakih adam demek, âlim kişi demektir.

Saîd bin Cübeyr’e, dinde fakih olmak ne demektir? diye sorulunca “Allahü teâlânın emrettiği ve yasak ettiği şeyleri bilmektir” diye cevap verdi. Sünnetten bilinmesi ve muhafaza edilmesi emredilen şey, dînde fıkıh sahibi olmaktır. Ebû İshâk İbrâhim bin Ali el-Fakîh el-Fîrûz-âbâdî demiştir ki: Fıkıh, ictihâd yoluyla elde edilen şer’i ahkâmı bilmektir ve ahkâm-ı şer’iyye: Farz, mendûb, mahzur (haram), mekrûh, sahih ve bâtıl gibi hükümlerdir. Farz: Beş vakit namaz, zekâtlar, vediaların (emaneten bırakılan) ve gasb edilen şeylerin geri verilmesi gibi ki, bunlar yapılmazsa ikab (ceza) tealluk eden şeydir. Mendûb: işlenmesine sevâb verilip, terkinde ceza verilmeyen ibâdetlerdir. Bunlar; nafile namazlar, sadakalar ve diğer müstehab olan ibâdetler gibidir.

> Mübah: İşlenmesinde sevâb olmayan, terkinde de ceza bulunmayan şeydir. Helâl şeylerden istediğini yemek, güzel elbise giymek, uyumak, yürümek ve diğer mübahlar gibi. (Bunlar yapıldığı niyete göre sevâb veya cezaya sebep olurlar.)
>
> Haram: Zinâ, livâta, gasb, hırsızlık gibi, işlenmesi cezayı gerektiren günahlardır.
>
> Mekrûh: Terkedilmesi, yapılmasından efdal olan şeydir.
>
> Sahih: Geçerli olan ve kendisiyle maksâd hâsıl olan şeydir.
>
> Bâtıl: Geçerli olmayan ve kendisiyle maksâd hâsıl olmayan şeydir. Tahâretsiz namaz, kendisinin olmayan malı başkasına mülk olarak vermek gibi mu’teber olmayan fâsid işlerdir.

Hatîb-i Bağdadî, bunlardan sonra el-Fakîh vel-mütefakkih isimli eserinde edille-i şer’iyyeye geçmektedir.

Hatîb-i Bağdadî çok kıymetli kitaplar yazmıştır. Bunların sayıları yüze yakındır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1) Târîh-i Bağdâd: Gayet geniş ve mükemmel bir şekilde hazırlanmış en meşhûr eseridir. Metin tam olarak 14 cild hâlinde 1931 yılında Kâhire'de basılmıştır. Muhtelif baskıları yapılmıştır. Bağdâd'da yaşamış hadîs âlimlerinin hâl tercümelerini anlatmaktadır. Kitabın içinde 7831 âlimin hayatı vardır. Eserde, en önce Hazreti Ali'nin hâl tercümesi anlatılmaktadır.

Hal tercümelerinin başında, Bağdad şehrinin târihi, coğrafyası ve topografyası ile ilgili olarak 100 sahifeden fazla bilgi verilmektedir. Bu medhal (giriş) bilgileri, G.Salman tarafından, hülâsa edilerek kısmen neşredilmiş ve "Introduction topographique a l'histoire de Bağdâd" adı ile Frasızcaya tercüme edilmiştir.

2) El-Kifâye fî ma'rifeti usûl-i ilm-ir-rivâye: Hadîs ilmindeki, rivâyet edilen şeylerin çeşitlerinden, usûl-i hadîsten, bahseden bir eserdir. Kitaplarının en mühimlerindendir. 3) El-Kitâb-ül-fasl-ül-vasl-il-müdreci fin-nakl, 4) El-Câmi' li-âdâb-ir-râvî ves-sâmi', 5) Râfi-ül-irtiyâb fil-kulûb min-el-esmâ vel-elkâb, 6) El-Kitâbü fil-mübhemât, 7) El-Kitâbü fil-müttefik vel-müfterik, 8) El-Mü'telif vel-muhtelif, 9) İcâzet-ül-mechûl, 10) İzâh-ül-mültemis, 11) Telhîs-ül-müteşâbîh, 12) Şerhu dîvân-ı Ebî Temmâm-it-Tâî, 13) Kitâb-ül-fakîh vel-mütefekkıh 14) Keşf-ül-esrâr, 15) Takyîd-ül-ilm, 16) El-Bühalâ, 17) El-Esmâ-ül-mutavâtı'â, 18) Temyîz-ül-mezd (Beyânü hükm-il-mezîd) fî muttasıl-il-esânîd, 19) El-Mûdeb, 20) Tavzîh-ül-efkâr, 21) İhtisâru ulûm-il-hadîs 22) Kitâb-üt-târihi vel-mecrûhîn, 23) El-Kunût, 24) El-Faslü vel-vasl, 25) El-Mükemmel fil-mühemmel, 26) Er-Ruvâtü an-Mâlik, 27) Kitâb-ül-Besmele, 28) Gunyet-ül-muktebis fî temyiz-il-mültebis, 29) Rivâyet-ül-ebnâi an âbâihim, 30) El-Mü'tenif li-tekmilet-il-mü'telif vel-muhtelîf, 31) Maklûb-ül-esmâ' 32) El-Amelü bi-şâhidin ve yemînin, 33) Et-Tebyîn li esmâ-il-müdellisîn, 34) Rivâyet-ül-âbâ, anil-ebnâi, 35) El-Kavlü fin-nücûm, 36) Rivâyât-üs-Sahâbe, anit-Tâbiîn, 37) Salât-üt tesbîh, 38) Savmü yevm-iş-şekk, 39) Mu'cem-ür-ruvât an Şu'be, 40) Müsned-i Muhammed bin Sûka, 41) el-Müselselât, 42) Er-Rubâ'iyyât 43) Turûk-ı kabz-ıl-ilm, 44) Gusl-ül-Cum'a, 45) El-Emâli, 46) Hadîs-ün-nüzûl, 47) Muhtasar-üs-sünen, 48) İktidâ-ül-ilm-il-amel, 49) Er-Rihle fî taleb-il-hadîs, 50) Nehc-üs-savâb, 51) Ed-Delâil veş-şevâhid, 52) El-Asâr-ül-merviyye, 53) El-Müntehab minez-zühd ver-rekâik, 54) Et-Tenbîh vet-tevkif fî fedâil-il-harîf, 55) El-Esmâ-ül-mübheme fil-enbâ-il-muhâkeme, 56) Beyânü ehl-id-derecât-il-ûlâ, 57) Menâkıb-üş-Şâfiî, 58) Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel, 59) Kitâb-ül-vefeyât, 60) Et-Tafsîl li mübhem-il-merâsil, 61) Tehlîs-il-müteşâbih fir-resmi ve himâyeti mâ üşkile minhü an nevâdir-is-suhûfi vel-vehm adlı eserlerinin yanında daha birçok telifi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 29

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 311

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1135

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 92

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 3

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 101

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1 sh. 258

8) Keşf-üz-zünûn sh. 10, 209, 288, 473, 575, 830, 973, 1044, 1384, 1447, 1486, 1499, 1538, 1637,

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 345, 424, 1012

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 162

11) El-Fakîh vel-mütefahkıh, Tashih ve ta'lik Şeyh İsmâil Ensârî, Dâr-ül-kütüb-il-ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1400 (1980)

12) Er-Rihle fî taleb-il-hadîs, Tahkîk ve ta'lîk Nureddîn Itr, 1. baskı, 1395 (1975).

13) Takîd-ül-ilm, Tahkîk ve talik: Yûsuf el-Aş 2. baskı 1974,
Dâru İhyâ-is-sünnet-in-nebeviyye.